

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДОЛОГІЧНА БАЗА ВИВЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Лапа В.М.

аспірант кафедри практичної психології Класичного приватного університету м. Запоріжжя, Україна

Актуальність питання вивчення такого психологічного феномену як «комунікативна толерантність» зумовлюється соціальною трансформацією, яка торкнулася всіх сторін життя українського суспільства, зокрема активним насиченням змісту освітньої системи гуманістичними цінностями згідно зі стратегією змін в освіті України та відповідно до положень Концепції Нової української школи [4].

Ключові слова: комунікативна толерантність, науковий підхід, структура діяльності, концепція системних компонентів діяльності.

В сучасному науковому дискурсі проблематика, котра могла б пов'язуватися з темою комунікативної толерантності, розробляється в межах різних гуманітарних дисциплін та напрямів психології, що призводить до виникнення широкого кола підходів до її можливого теоретичного осягнення, трактування наукових надбань фахівців, у визначенні та дослідженні характеристик, чинників формування й трансформації.

Теоретичні основи та методологічна база вивчення комунікативної толерантності має розкриватись у таких наукових підходах:

- загальнонаукових та достатньо фундаментальних, таких як системний підхід, а також діяльнісний, середовищний, культурологічний, аксіологічний підходи;

- окремонаукових психологічних, педагогічних і соціологічних концепці-

ях і поглядах – в теорії співпраці із іншими людьми за для подолання життєвих труднощів (А. Адлер), в теорії соціального обміну (Г. Хоманс); теорії взаємодії (Г. Келлі, Дж. Тібо); в теорії конгруентності (Ч. Осгуд, П. Таннебаум); в теорії соціальної потреби (В. Шютц), в теорії діадичної взаємодії (Х. Блелок, П. Уілкін), теорії ефективності міжособистісного кооперування (К. Стефан), також проблема внутрішньогрупових стосунків як взаємних орієнтацій, що кристалізуються у індивідів під час довготривалого контакту, представлена науковими працями К. Роджерса, Т. Шибутані та ін.

Методологічні засоби теоретичного й емпіричного дослідження постають як утворення з ієрархічними вкладеними рівнями, що є вже доволі усталеним в сучасних гуманітарних науках [1]. Так, діагностичні методики виявляються вкладеними в окремонаукові

підходи, котрі, в свою чергу, базуються на загальнонаукових принципах.

Одним з найфундаментальніших загальнонаукових дослідницьких засобів є системний підхід. Наведемо одне з його визначень: «Системний підхід – напрям методології, завданням якого є розробка методів дослідження і конструювання складних за організацією суб'єктів як систем. Системний підхід ... спрямований на розкриття цілісності об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків та зведення їх в єдину теоретичну картину» [2, с. 93].

Оцінюючи системний підхід в якості засобу осягнення реальності як упорядкованої складності, М. Каган використовує його до розгляду діяльності, і пропонує застосовувати для цього «компонентно-структурний, історичний та функціональний аналіз» [3, с. 22]. Такий погляд, артикульований ще 1974 року, вочевидь зробив свій внесок і у сучасні потрактування діяльнісного підходу.

За визначенням у психологічному словнику **діяльнісний підхід** – «теорія, яка розглядає психологію як науку про породження, функціонування і структуру психічного відображення в процесах діяльності індивідів (за О. Леонт'євим). При цьому вихідним методом вивчення психіки виступає аналіз перетворень психічного відображення в процесі діяльності, досліджуваної у її філогенетичному, історичному, онтогенетичному та функціональному розвитку. Основні принципи діяльнісного підходу: принципи розвитку та історизму; предметності;

активності; інтеріоризації–екстеріоризації як механізмів засвоєння суспільно-історичного досвіду; єдності будови зовнішньої і внутрішньої діяльності; системного аналізу психіки; залежності психічного відображення від місця відображуваного об'єкта в структурі діяльності. У контексті діяльнісного підходу... розроблені уявлення про структуру діяльності (діяльність, дія, операція), про ієрархію мотивів і особистісних смислів як одиниць будови особистості. Діяльнісний підхід виступає як конкретно-наукова методологія для спеціальних галузей психології та педагогіки» [6, с 168].

Таким чином, теоретичне уявлення про структуру діяльності має надавати підґрунтя і методологічний інструментарій для дослідження процесів, пов'язаних з людською активністю і зокрема – зі спілкуванням. Саме в теоретичній площині необхідно здійснити уточнення складників, які утворюють структуру діяльності. Видно, що окреслена у наведеному визначенні «структура діяльності» виглядає як класифікація діяльнісних актів за критерієм їх масштабності та тривалості. Більш узагальнена і всеохоплююча структура має містити компоненти, серед яких і власне процес діяльності, і її активний суб'єкт, і те, на що вона спрямовується, і де та в яких умовах здійснюється. Так, наприклад, І. Литвиненком надаються такі складники діяльності (рис. 1.1): суб'єкт, об'єкт (другий суб'єкт), процес і середовище [5, с. 218-223].

Зазначені складники діяльності надають основу для впорядкування роз-

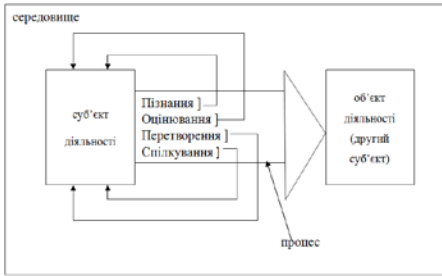

Рис. 1.1 – Структура діяльності

гляду ключових понять нашого дослідження, адекватного їх осмислення та надання нових понять з відповідними дефініціями. Доречно також зазначити, що відповідь на питання «куди спрямований процес діяльності» отримує за такого погляду дещо специфічну відповідь в рамках окресленої структури діяльності, і тут вона позначена як «об'єкт (другий суб'єкт)». Це є результатом використання концепції системних компонентів діяльності (СКД), отриманих М. Каганом через співвіднесення суб'єкта і об'єкта як філософських категорій (табл. 1.1).

Завдяки такому співвіднесенню М. Каган робить висновок про їхнє змістовне наповнення, що виглядає наступним чином [3, с. 53-90]:

– *перетворювальна* діяльність (спрямована від суб'єкта на об'єкт): зміна існуючого та створення нового (насамперед – в матеріальному світі).

Особливий випадок – спрямування перетворень якимось індивідом на нього самого, на його «Я», задля певного самовдосконалення;

– *пізнавальна* діяльність (встановлення відношень між об'єктами): полягає в пізнанні природи, суспільства, людини чи самого суб'єкта;

– *оцінювальна* або *ціннісно-орієнтаційна* діяльність (спрямована від об'єкта на суб'єкт): цінність об'єкта встановлюється безпосередньою реакцією суб'єкта у відповідності до життєвого досвіду цього суб'єкта; до того, яке ставлення до себе він викликає, як він емоційно переживається;

– *комунікативна* діяльність (або *спілкування*) встановлюється між суб'єктом та другим суб'єктом: має місце тоді, коли людина, що вступає в контакт з іншою людиною, вбачає в ній собі подібного й собі рівного, тобто суб'єкта ж, і розраховує тому на активний зворотній зв'язок (а не на однібічне відправлення сигналу або зняття його, як це відбувалося б з об'єктом).

Зрештою окреслена структура діяльності та системні компоненти діяльності як характеристика аспектів її процесу можуть слугувати потужним методологічним засобом і для науко-

Таблиця 1.1
Системні компоненти діяльності (за М. Каганом)

Співвіднесення суб'єкта і об'єкта	Назва відповідної діяльності
$S \rightarrow O$	Перетворювальна
$S \leftrightarrow S$	Комунікативна (спілкування)
$O \leftrightarrow O$	Пізнавальна
$S \leftarrow O$	Оцінювальна (ціннісно-орієнтаційна)

вого аналізу процесу формування комунікативної толерантності, і для успішного створення комплексу потрібних для цього понять.

Література:

1. Бардьер Г. Л. Социальная психология толерантности / Г. Л. Бардьер. – СПб.: Изд-во С.-Петербур.ун-та, 2005. – 120 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. / С. У. Гончаренко – К.: Либідь, 1997. – 375с.
3. Каган М. С. Человеческая деятельность (опыт системного анализа). –М.: Политиздат, 1974. – 328 с.
4. Концепція Нової Української школи <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczya.html>
5. Литвиненко І. Ю. Структура діяльності як підґрунтя діяльнісного підходу в соціології // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ. Т. XI Вип. 178. Серія «Соціологія». – Донецьк: ДонДУУ, 2010. – С. 218-223.
6. Психология. Словарь / [под. общ. ред. Петровского А. В., Ярошевского М. Г.]. –2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.